

Jaarboek Oranje-Nassau 2016

ONDER REDACTIE VAN

Prof. dr. S. Groenveld (hoofdredacteur)

Drs. E.-J. Goossens

Drs. J.A.H.M. de Klerk (beeldredactie)

Drs. G.J. van der Meer Mohr

EINDREDACTIE

Drs. P.N.D. Klein Beernink

GROEP XI

PRINS JOHAN

WILLEM FRISO

III

MARSHAL

Inhoud

<i>Simon Groenveld</i> Van de redactie	7
<i>Simon Groenveld</i> De formele en sociale positie van de Oranjes in de zeventiende eeuw Een voldoende uitgangspunt voor aansluiting bij Europese koningshuizen?	9
<i>Henk Slechte</i> De vaderlandse historiekunst in de negentiende eeuw	37
<i>René van den Berg</i> 'Een traan, mijn oog ontwelt' Het volkslied van Tollens	71
<i>Jan de Klerk</i> Een onbekend portret van Willem 'WiWill' van Oranje-Nassau (1840-1879)	85
<i>Nicolette Faber-Wittenberg</i> Maskerade De Nationaal-Historisch-Allegorische Optocht van 1913	97
<i>Jim van der Meer Mohr</i> De opening van het Oranje-Nassau Museum in 1926	117
Errata Jaarboek 2015	126
Over de auteurs	127
Register	128

Arie Martinus Luijt, *Rijtoer van koningin Wilhelmina en koningin Emma door Den Haag, 9 september 1898*, olieverf op doek (vgl. pag. 97-115).

Omslag:
Hendrick Gerritsz. Pot, *Allegorie op de verovering van Den Bosch door Frederik Hendrik (1629)*, ca. 1630, olieverf op paneel.

Keerzijde omslag:
Wilhelmus Cornelis Chimaer van Oudendorp, *Standbeeld van Willem I door Louis Royer op het Plein te Den Haag*, lithografie gedrukt door Desguerrois & Co., ca. 1848 (detail).

Pagina 2, 3:
Arie Martinus Luijt, *Prins Johan Willem Friso bij Malplaquet (1709)*, 1912, onderdeel van de maskerade, de nationaal-historisch-allegorische-optocht, aquarel (zie pag. 97-115).

Van de redactie

Na het omvangrijke Jaarboek van 2015 – het *Liber Amicorum* voor Marieke Spliethoff, dat voor haar als een volslagen verrassing kwam – biedt de redactie u hierbij een Jaarboek van ‘gewone’ omvang aan. De inhoud ervan legt deze maal een wat sterkere nadruk dan gewoonlijk op de negentiende en de twintigste eeuw. De vroegere tijd, in dit geval de zeventiende eeuw, komt aan de orde in een artikel van ondergetekende over de positie van de Oranjes en de Nassaus in de eerste eeuw van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het gaat hier om de weinig onderzochte ambten van stadhouder en kapitein-generaal en de waardering van de maatschappelijke positie van de prinselijke familie. Vooral de combinatie van deze facetten leidde bij menige tijdgenoot tot verwarring, niet alleen binnen de Republiek, maar ook in het buitenland – en bij heel wat later levenden niet minder. De negentiende eeuw zet in met het artikel van *drs. C.H. Slechte*, waarin de auteur uiteenzet en demonstreert hoe gemakkelijk een geschiedbeeld in een bepaalde tijd kon worden aangepast aan veranderende politieke en sociale omstandigheden. En hoezeer de beeldende kunsten enerzijds hierdoor mee-veranderden en anderzijds ondersteuning gaven aan de zich wijzigende visies. Negentiende-eeuws is ook het onderwerp van de bijdrage van *dr. C.R. van den Berg* over het eerste volkslied van Nederland, *Wien Neêrlandsch Bloed*. Een volkslied was in deze eeuw een nieuw verschijnsel, nauw verbonden met het opkomende nationalisme. In het Nederlandse geval werd vanuit particulier initiatief voor het schrijven en componeren ervan zelfs een prijsvraag uitgeschreven. Een nasleep van de aandacht in eerdere Jaarboeken voor het ontstaan van het koninkrijk biedt het artikel van *Nicolette Faber-Wittenberg MA* over de maskerade, in 1913 gehouden ter gelegenheid van het eerste eeuwfeest van Nederland. Uitgangspunt was de verrassende herontdekking van de ontwerptekeningen voor de grote stoet van praalwagens en figuranten, die op 5 september van dat jaar door Den Haag trok.

Deze langere artikelen worden afgewisseld met twee korte bijdragen. De eerste is van de hand van *drs. J.A.H.M. de Klerk* over jeugdportretten van de oudste zoon van koning Willem III: ‘Wiwill’ die nooit de troon zou bestijgen. Aanleiding tot dit artikel vormde de recente aankoop door de Vereniging van een portrettekening door Nicolaas Pieneman uit 1852-1853. Daarnaast staat *drs. G.J. van der Meer Mohr* kort stil bij het memorabele feit dat in 1926 in Den Haag het Oranje-Nassau Museum werd opgericht. De daartoe opgezette Vereniging Oranje-Nassau Museum is de directe voorganger van de huidige Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau, die op grond hiervan dit jaar dus negentig jaar bestaat.

Ter afsluiting: de redactie bedankt langs deze weg de auteurs voor hun bereidheid, hun pennenvruchten voor het Jaarboek ter beschikking te stellen. Zij is daarnaast veel dank verschuldigd aan eindredacteur *drs. P.N.D. Klein Beernink* voor zijn werk, met name voor de nauwkeurige arbeid aan het register. *Annemarie van Heertum* legde weer haar kunde vast in een smaakvolle vormgeving. Drukkerij Wilco te Amersfoort leverde opnieuw een fraai boekwerk af.

Namens de redactie,
S. Groenveld,
hoofdredacteur

Cornelis Kruseman, ‘Niet de Staten, maar gij’. Filips II neemt afscheid van Willem van Oranje in Vlissingen, 1559. Historiserend schilderij, olieverf op doek, 1832 (zie pag. 37-69).

DE OPENING VAN HET ORANJE-NASSAU MUSEUM IN 1926

Negentig jaar geleden opende de voorloper van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau de deuren naar zijn collectie. 'Dat de bedoelingen onzer vereeniging een nationaal karakter dragen'; met deze woorden sprak de voorzitter van de Vereeniging Oranje-Nassau Museum, mr. A.J.E.A. Bik het gehoor toe bij de opening van het museum in Den Haag.¹ De openingshandeling werd op 10 maart 1926 verricht door de Haagse burgemeester mr. J.A.N. Patijn in het Waaggebouw aan de Haagse Prinsegracht. Prins Hendrik was een van de aanwezige genodigden, evenals de net aangetreden minister van Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen mr. M.A.M. Waszink.

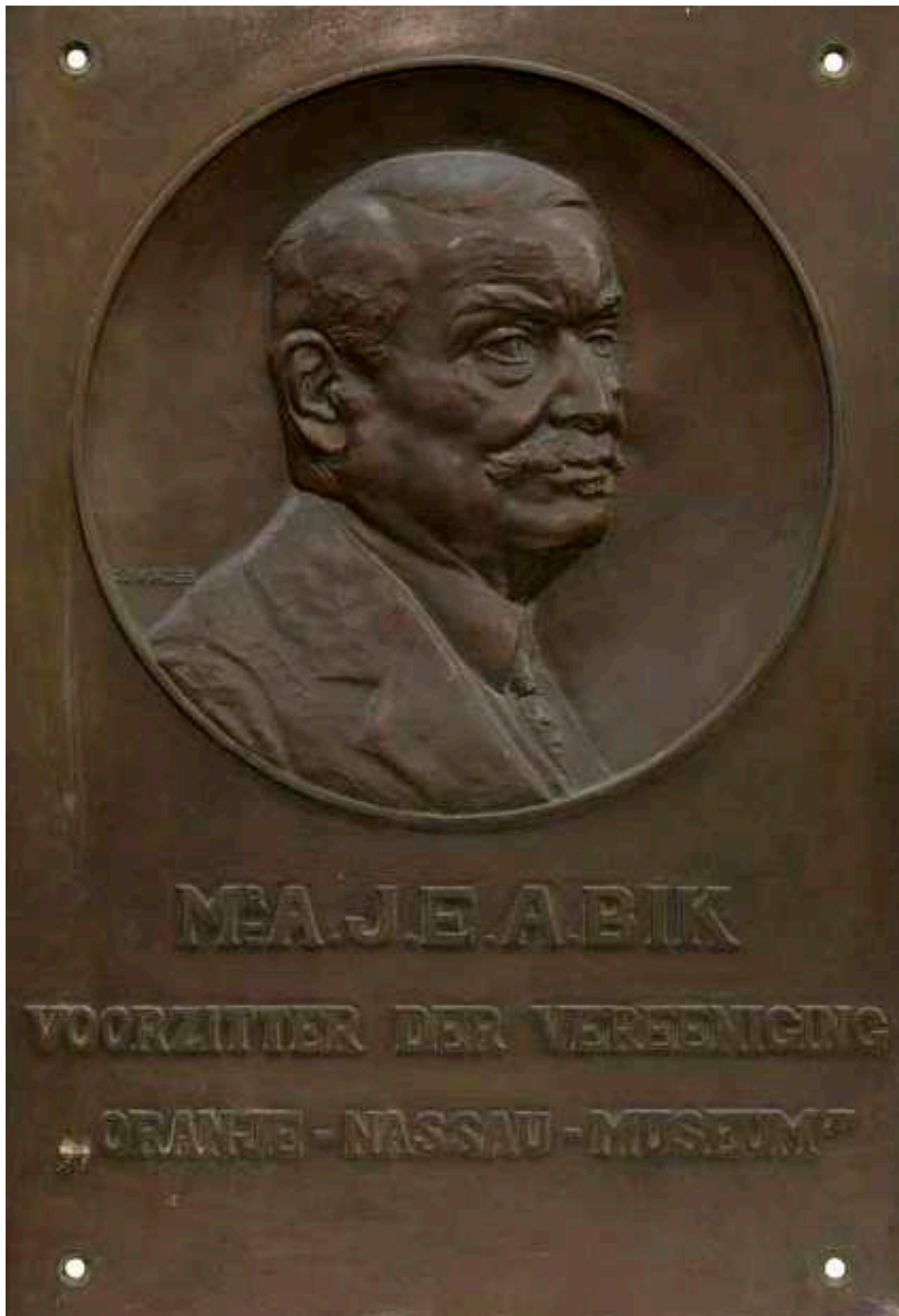
Het Oranje-Nassau Museum is opgericht naar aanleiding van de tentoonstelling ter gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina in 1923 in de Gothische Zaal van Paleis Kneuterdijk. Hiertoe werd in dat jaar de Vereeniging Oranje-Nassau Tentoonstelling opgericht, de rechtstreekse rechtsvoorganger van de GVON. Met ruim 500 objecten werd toen de geschiedenis van het huis Oranje-Nassau belicht, van de vroege tijd van de Bredase Nassaus tot de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898. De expositie was een groot succes.

De grote motor achter deze tentoonstelling en later achter het museum was de Haagse jurist en ondernemer, mr. 'Jan' Adrianus Johannes Emanuel Arnold Bik (1855-1931). (afb. 1) Hij was tevens voorzitter van de VVV Den Haag van 1913-1925. Als eerste voorzitter wist hij de vereniging, die aanvankelijk slechts achttien leden telde, op de kaart te zetten en de contouren aan te geven voor het museum. Wegens zijn grote verdienste voor het museum ontving hij later de Museummedaille.

Om het museum mogelijk te maken, werd in 1924 op 21 maart bij Koninklijk Besluit de Vereeniging Oranje-Nassau Tentoonstelling omgedoopt in Vereeniging Oranje-Nassau Museum. Reeds op 29 april 1925 berichtte *De Telegraaf*: 'B&W van 's-Gravenhage hebben zich bereid verklaard aan den gemeenteraad voor te stellen kosteloos ter beschikking te stellen de lokaliteiten der eerste verdieping van het Waaggebouw daar ter stede.' Aldus geschiedde. (afb. 2)

Voor de jaarlijkse openstelling was, zo berichtte de krant ook, een bedrag nodig van 8000 gulden. Dat geld was er toen nog niet. Vanaf de oprichting van de Vereeniging Oranje-Nassau Museum is het bestuur hard aan de slag gegaan om stichters, begunstigers en leden te werven. Tot de stichters

Afb. 1 Gra Rueb, Mr. A.J.E.A. Bik (1855-1931), eerste voorzitter Vereeniging Oranje-Nassau Museum, 1931, bronzen platbeeld.

Afb. 2 Eugène Rensburg, *Het Oranje-Nassau-museum in de Boterwaag, Den Haag* 1915, potloodtekening.

gingen ook gemeentes als Breda behoren en de wervingscirculaire werd zelfs naar de Antillen gestuurd.²

Tegelijkertijd moest er aan een collectie gewerkt worden. Onder de voortvarende Bik werd het geld in korte tijd bijeengebracht en een verzameling samengesteld van maar liefst 370 objecten. De collectie varieerde van schilderijen, veelal Oranje-portretten, tot prenten, aquarellen, tekeningen, penningen en andere stukken, waaronder voorwerpen die wij nu omschrijven als Oranje-souvenirs. Een groot deel van de collectie bestond uit schenkingen, zoals we zullen zien, maar ook werden er in de begintijd aankopen gedaan.³ De basis voor de inmiddels 9.000 objecten tellende collectie is destijds gelegd!

Tal van kranten deden verslag van de opening op 10 maart 1926. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* kondigde deze zelfs al vooraf op 3 maart aan. In alle delen van ons land, in het noorden in *Het Nieuwsblad van Friesland* en het diepe zuiden in *Het Limburgsch Dagblad* kon men iets over de opening lezen.⁴ De *Nieuwe Tilburgsche Courant* deed op 12 maart uitgebreid verslag van de opening en schreef dat in het museum 'een beeld zal worden gegeven van de ontwikkeling van het Huis Oranje-Nassau, in het bijzonder in zijn verhouding tot het Nederlandsche volk.' Ook overzee stond het nieuwe museum in de krant. Het *Indisch Dagblad* schonk er op 17 april aandacht aan met een mooie foto van de opening, waarop op de eerste rij zittend minister mr. M.A.M. Waszink, prins Hendrik, mevrouw Patijn en burgemeester Patijn te zien zijn. (afb. 3)

Afb. 3 *Indische Courant*, 17 april 1926.

DE INDISCHE COURANT 17 APRIL 1926 - DENNIS BLAD

FONTEYN & Co.
SOERABAJA
Steeds het nieuwste

H.H. Lobry
Architect
Jumatrastraat 71
Tel. 1171-244
Soerabaja.

MAISON STOLK
Bakkerij en Wijnhandel,
SIMPANG 30 - SOERABAJA - TEL. 3477-2.

HET BINNENHUIS
J. W. P. v. d. HEYDEN
Pasar Besar - Tel. 426-2 - Soerabaja

Hollandse Vleeschhouwerij
Isto Kwadlat Road, Kalla-ou Varsenaviesch
VRAAST PULSCOURANT.

Dr. G. ZIEGLER
SARABAY
SYSTEME VAN LAMPELIJNEN ORANJE
PALEISBLAD - N. 11. 2-11

BREITHAUPT'S
Berkale Transchemontagen
Repetite Theodolieten
Waterpas Instrumenten
Theodolit-Boussoles
J. H. GOLDBERG
Pasar Besar 35, Soerabaja
Kauf het om - van Oogen -
Ge naar Goldbergs!

TOKO 1/2 POL
SOERABAJA
EEN ENORM SUCCES VERWIJEN
WAT ERDIEZEL MET OVER SPYTAARDEZEL
EETSERVIEZEN en THEESERVIEZEN

KRYPTOK
WAFEL VAN SPYTAARDEZEL

JOSEPH & Co.
Bakkerij en Wijnhandel
SOERABAJA

N. J. ROELOFFS
AAN
Pasar Besar 11 - Tel. 1177-2
KONINKRIJK RIJN
Drukkerij en boekhandel
W. van der Meer, eigenaar
SINCHONNIELE
DRUKKERIJ
Drukkerij en boekhandel
Pasar Besar 11 - Tel. 1177-2
KONINKRIJK RIJN
Drukkerij en boekhandel
W. van der Meer, eigenaar

J. A. NIEMEYER
Bakkerij en Wijnhandel
Pasar Besar 11 - Tel. 1177-2
KONINKRIJK RIJN
Drukkerij en boekhandel
W. van der Meer, eigenaar

J. F. HULK
AAN
Pasar Besar 11 - Tel. 1177-2
KONINKRIJK RIJN
Drukkerij en boekhandel
W. van der Meer, eigenaar

DOKTER SARDJONO
SARABAY
Pasar Besar 11 - Tel. 1177-2
KONINKRIJK RIJN
Drukkerij en boekhandel
W. van der Meer, eigenaar

HET WONINGBUREAU VERSLUIS.
Lembang Maling 7 - Soerabaja - Telefoon 2. 118.

Kantoor- en WINKELLOKALEN
TE KOOP:
Woonhuizen en winkellokalen en tuingroenten
bewaardelijke tuingroenten

47.00
83.00
5.50
MINIMUM Prijs??
ONZE GEBRUIK TAFELS

Afb. 4 Mr. A.E.J.A. Bik, eerste voorzitter van de Vereeniging Oranje-Nassau Museum in het net opengestelde museum, 1926, foto.

Aanvankelijk was het museum alleen gevestigd in de bovenzalen van de Boterwaag, maar snel bleek deze ruimte te klein. In 1929 volgde een uitbreiding, die uit eigen middelen werd bekostigd. Inmiddels was het ledental groeiende en had de vereniging in dat jaar reeds 1000 leden. Dat waren nog eens tijden! Het grootste aantal leden werd met 1.280 bereikt in 1931, het jaar waarin mr. Bik, de eerste voorzitter, op 3 maart overleed.

De opstelling in het museum was, zoals wij op bijgaande foto kunnen zien, vrij klassiek. In het midden van de zaal stond een fraaie vitrine en aan de wanden hingen veelal portretten. Trots staat de eerste voorzitter Bik in deze zaal. (afb. 4)

Op de achterwand (afb. 5a) zien wij het fraaie historiserende portret dat Jan Adam Kruseman heeft gemaakt van de wenende Louise de Coligny (inv. nr. A7); dit schilderij is reeds in 1926 door Mej. A. Fontein geschonken. (afb. 6) Ook van de heer Bik ontving het museum bij de opening een aantal schilderijen, waaronder het ruitersportret van Sophie van Württemberg (inv. nr. A12) dat op de tweede interieurfoto van hetzelfde vertrek achter de vitrine is te zien. (afb. 5b) Op de achterwand hangt links van het grote groepsportret een portret van prinses Louise door Johann Friedrich August Tischbein (A3649); dit kon de GVON aankopen in 1972.

Het grote groepsportret stelt overigens prinses Carolina en haar kinderen voor. Het wordt toegeschreven aan Anton Wilhelm Tischbein. Dit stuk heeft vanaf de opening in 1926 als langdurig

Afb. 5 a, b De opstelling in het Oranje-Nassau Museum te Den Haag, ca. 1930, foto's.

Afb. 7 Opening van de tentoonstelling, 'Huwelijken in het huis van Oranje' in het Oranje-Nassau museum door luitenant-generaal jhr. W. Roëll. Z.H. Pangeran Adipati Mangkoe Nagoro VII bewondert een model van de gouden koets. Achter hem de heer mr. A. Staring, voorzitter van de tentoonstelling; 22 december 1936, foto.

bruikleen van het Mauritshuis in het Oranje-Nassau Museum gehangen en is ook nu nog te zien in een van de zalen op Paleis Het Loo.

In de Haagse jaren zijn er zes tentoonstellingen georganiseerd die vaak in bijzijn van hoogwaardigheidsbekleders werden geopend. Zo was bijvoorbeeld de Indische prins Z.H. Pangeran Adipati Mangkoe Nagoro VII (in uniform) aanwezig bij de opening van *Huwelijken in het Huis van Oranje* in 1936. Op de foto zien wij ook de toenmalige voorzitter mr. A. Staring. (afb. 7) Niet alle tentoonstellingen waren even succesvol qua bezoekersaantallen en in jaren dat er geen tentoonstellingen waren, kwam het aantal bezoekers niet boven de 1000. Hiervoor werd in het *Gereformeerd Gezinsblad* van 29 oktober 1958 al als verklaring genoemd 'dat de ligging van het museum aan de Prinsegracht te Den Haag niet bevorderlijk is voor het bezoek.' Terzijde zij opgemerkt dat in begin jaren tachtig dezelfde reden werd aangevoerd voor de sluiting van het iets verderop aan de Prinsegracht gelegen Museum Bredius.

Afb. 6 Jan Adam Kruseman, *Louise de Coligny treurende over haar gemaal prins Willem I, in haar armen haar zoontje Frederik Hendrik*, 1846, olieverf op doek.

Uiteindelijk werd besloten om de collectie van de Vereeniging Oranje-Nassau Museum voor twintig jaar uit te lenen aan het Delftse Prinsenhof, waar men wilde komen tot een 'belangrijk dynastiek museum'⁵ door samenvoeging van onze collectie met die van het Delftse museum. Daar zou onze collectie blijven totdat in 1977 werd besloten Paleis Het Loo te bestemmen tot het museum dat het nu is. Nog immer is de collectie van de GVON daar één van de belangrijkste bruiklenen. Dit werd onlangs weer eens bevestigd door de volgende opmerking in een interview dat schrijver dezes had met het *Reformatorisch Dagblad*. 'Dat blijkt als een van de conservatoren van het museum langsluipend en Van der Meer Mohr begroet: "Jullie zijn belangrijk voor ons", zegt hij met een brede lach. "Als jullie hier alles van de muur zouden halen, vallen er grote gaten."⁶

Noten

- 1 Voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis van de GVON en haar rechtsvoorgangers verwijs ik naar: C.A. Tamse, 'Van Vereeniging Oranje-Nassau Museum tot Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau (1923-1998)', in: M. Spliethoff en L.J. van der Klooster, *De verzamelingen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau in Paleis Het Loo. Catalogus van schilderijen. Jaarboek Oranje-Nassau Museum 1998/1999*, 19-21. Ten behoeve van dit artikel heb ik geen aanvullend archiefonderzoek gedaan en gebruik gemaakt van het artikel van C.A. Tamse. Wel heb ik via Delpher.nl nog enkele krantenartikelen gevonden, die relevant leken en deze hier genoemd.
- 2 *Amigoe di Curacao, Weekblad van de Curacaosche eilanden*, 1 april 1925.
- 3 De catalogus van het onder noot 1 genoemde *Jaarboek 1998-1999* is chronologisch opgesteld, waardoor men goed kan zien hoe de collectie in de loop der jaren is gegroeid.
- 4 In resp. het *Nieuwsblad van Friesland*, 12 maart 1926 en het *Limburgsch Dagblad*, 12 maart 1926.
- 5 Tamse, 'Van Vereeniging Oranje-Nassau Museum', 17.
- 6 *Reformatorisch Dagblad* 45/261, 8 februari 2016, 12.

Rechts

De laatste tentoonstelling van het Oranje-Nassau Museum in Delft, foto.

Rondom een album van Koningin Sophie

Een terugblik op het leven van
Koningin Sophie der Nederlanden 1818-1877

Oranje-Nassau Museum
Museum Het Prinsenhof Delft

12 maart-24 april 1977